

Varṇāśrama és kasztrendszer 3.

**Banyár Magdolna
(Mahārāṇī Devī Dāsī)**

A szerzőnek az ISKCON¹ történetét tárgyaló PhD-disszertációja² Max Weber hinduizmus-koncepcióján³ alapul. Ebben, miután ismertette Webernek a hinduizmus társadalmi rendszeréről, a kaszt-rendszerről szóló elméletét, felvetette a gaudīya-vaiṣṇavizmus és különösen az ISKCON egyik alapvető problémakörét, amely mind filozófiai, mind intézményi-

szervezeti, mind pedig a legelemibb hitéleti szinten meghatározza a hívők életét: az ősi védikus⁴ varṇāśrama társadalmi rendszer⁵ modern korba való átültetésének kérdését. E téma kifejtésének első részében⁶ elméleti keretbe helyezte a varṇāśrama kontra kasztrendszer rendkívül összetett problémáját. A második részben⁷ nagy vonalakban bemutatta a történeti kontextust és az ISKCON lépéseit a varṇāśrama megvalósítása felé, a jelen harmadikban pedig vázolja a daiiva-varṇāśramának a Kṛṣṇa-hívők közösségeiben való felépítésére vonatkozó alapelveket az ISKCON magyar szempontból meghatározó gondolkodóitól, majd felveti azokat a kérdéseket, ame-

¹ Az A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda (1896–1977) által 1966-ban alapított International Society for Krishna Consciousness, a Krisna-tudat Nemzetközi Közössége, amelynek tagja a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége (továbbiakban: MKTHK) is.

² *Krisna társadalma. Max Weber hinduizmus-koncepciójának társadalomtörténeti alkalmazása.* ELTE BTK, Történelemtudományok Doktori Iskola, Atelier: Európai Historiográfia és Társadalomtörténet Program, 2011.

³ Weber, Max: *The Religion of India: The Sociology of Hinduism and Buddhism.* Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi, 2007. Magyarul megjelent, de nem a teljes szöveg: *Világvallások gazdasági etikája: Vallásszociológiai tanulmányok (Válogatás).* Gondolat Kiadó, Budapest, 2007.

⁴ A „védikus” jelző használata meglehetősen problematikus, amiről lásd: Das 2007: 25–42. A leggyakrabban India ősi, szanszkrit nyelvű szentírásai jelzőjeként használják, amely a védikus irodalom. A *veda* szó „tudás”-t jelent, a védikus irodalom pedig magába foglalja az eredeti négy Védát (*R̥g*, *Atharva*, *Yajur* és *Sāma*), az *upaniṣadokat*, a *Mahābhārátát* (amelynek az egyik fejezete a *Bhagavad-gītā*), a *Rāmāyanát* (azaz az *itihāsákat*) és a *purāṇákat* (melyek közül a *vaiṣṇavák* számára a *Bhāgavata-purāṇa* a legfontosabb). A hinduizmus ún. védikus korszakát az i. e. 2. évezredtől, az *ārya* törzsek feltételezett, de megkérdőjelezhető bevándorlásától számítják. (Lásd: Klostermaier 2002.)

⁵ A *varṇāśrama* a védikus társadalmi modell. Négy foglalkozási rendet (*varṇa*) – *brāhmaṇák* (papok), *kṣatriyák* (uralkodók, vezető katonák), *vaiśyák* (földművelők, kereskedők) és a *śūdrák* (kétkezi munkások) –, valamint négy lelki, életkori rendet (*āśrama*) – tanulók (*brahmacarya*), házasok (*grhastha*), visszavonultak (*vānaprastha*) és lemondottak (*sannyāsa*) – foglal magába. A *varṇāśrama* tagjainak viselkedési szabályait, törvényeit a *dharmasāstrák* tartalmazzák. (Bővebben lásd: Mahārāṇī 2005.)

⁶ Mahārāṇī 2016.

⁷ Mahārāṇī 2019.

lyekkel a magyar Kṛṣṇa-hívő közösség is szembekerült, -kerül a varṇāśrama meg-alapozására irányuló törekvései során.

1. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda

1.1. Az asura- és a daiva-varṇāśrama Prabhupāda könyveiben

Bhaktivedanta Swami Prabhupāda bár nagyon sokat ír a *varṇāśramáról*, de nem használja túl gyakran a „*daiva-varṇāśrama*” kifejezést. Amikor igen, akkor általában úgy, mint amit majd a *vaiṣṇavák* hoznak létre a jövőben azzal a céllal, hogy magukat és az egész emberi társadalmat Kṛṣṇa-tudatossá tehesék. Ezek a *vaiṣṇavák* pedig származhatnak a világ bármely tájáról és társadalmi rétegéből, mert a *daiva-varṇāśramában* a társadalmi helyzet nem függhet a születéstől, mivel az ember tulajdonságai és munkája a meghatározó tényezők benne.⁸

Bhaktivedanta Swami Prabhupāda tágabb összefüggésben az emberi faj létmódját a *varṇāśrama-dharma* követésével azonosítja, így amikor a Kṛṣṇa-tudat mozgalmá megpróbálja a *daiva-varṇāśramát* bevezetni, akkor lényegében a valódi emberi civilizációt alapozza meg. Élesen megkülönbözteti azonban a *varṇāśrama-dharmát* az Indiában a saját korában még élő kasztrendszerrel (*asura-varṇāśramától*), mert az a *varṇāśrama* kiforgatott formája, amelyben például egy *brāhmaṇa* családból származó ember pusztán a születése miatt jogot formált arra, hogy őt is *brāhmaṇaként* tiszteljék. Azonban „az igazi *varṇāśrama-dharma* az

ember szerzett, tényleges tulajdonságain alapszik, tekintet nélkül a születésre vagy öröklésre. Ezért mi nem a hinduk jelenlegi rendszerét prédikáljuk.”⁹ Az *ācāryák*, akik a *daiva-varṇāśramát* támogatják, nem ismerik el az *asura-varṇāśrama* azon tételét, amely szerint a *varṇák* társadalmi rendjét a születés határozza meg.¹⁰

Azonban míg Bhaktisiddhānta Sarasvatī Ṭhākura¹¹ szerint a *varṇāśramának* – megnyilvánulása kezdetétől fogva – kétféle formája létezik egymás mellett: a *vaiṣṇavákból* álló *daiva-* vagy *sura-varṇāśrama*, valamint az összes többi emberből álló *asura-varṇāśrama*, és az *asura-varṇāśrama* változik át kasztrendszerre,¹² addig Prabhupāda a kétféle *varṇāśrama* finomabb megkülönböztetésével nem foglalkozik. Az ő olvasatában sokkal egyszerűbben, e négy tételben foglalható össze a probléma: (1) a *varṇāśrama-dharma* az emberi civilizáció alapja; (2) amikor az a tulajdonságok és a munka helyett születési alapúra változik, akkor *asura-varṇāśramának* (kasztrendszer) nevezük; (3) a *vaiṣṇaváknak* létre kell hozniuk a *daiva-varṇāśramát* azért, hogy maguk is Kṛṣṇa-tudatossá lehessenek, és ugyanebben segítsék az összes többi embert; (4) a *daiva-varṇāśrama* minden *vaiṣṇavát* befogad születési helytől és társadalmi helyzettől függetlenül, azaz a világon mindenhol megvalósítható és megvalósítandó, ahol *vaiṣṇavák* élnek.

⁹ Bhaktivedanta Swami Prabhupāda 1990: 130.

¹⁰ Cc. 2.3.6 magyarázat.

¹¹ Bhaktisiddhānta Sarasvatī Ṭhākura (1874–1936) A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda lelki tanítómestere.

¹² Lásd: Bhaktisiddhānta 1999.

⁸ Bhāg. 5.1.24 magyarázat.

E tételek sem egyenként, sem összességükben nem mondanak ellent Bhaktisiddhānta Sarasvatī *varṇāśrama*-felfogásának, egyben jól illusztrálják Prabhupāda módszerét, ahogy a védikus szentírásokat és az előző *ācāryák* magyarázatait átadta a 20. században élő nyugati embereknek.

1.2. Prabhupāda szóbeli megnyilatkozásai a varṇāśrama megvalósításáról

Bhaktivedanta Swami Prabhupādának a követőivel folytatott beszélgetései és leckéi különösen fontosak a *varṇāśrama* megvalósítása szempontjából, hiszen annak gyakorlati részleteit ezek során mondta el, nem pedig könyveiben. Ezt felismerve a GBC¹³ 1992 végén felállította a Farmközösségek Kutatócsoportját Prabhupāda farmok és faluközösségek fejlesztésére vonatkozó utasításainak tanulmányozása céljából.¹⁴ E beszélgetések során Prabhupāda a farmközösségek fejlesztését hangsúlyozta az ideális *vaiṣṇava* társadalmi rendszer bemutatása érdekében. A farmközösségek az önellátás lehetőségét kínálják, amit a *varṇāśrama* központi elemének tekintett, és lehetőséget nyújtanak a tehénvédelemre is, amit a bráhmaikus kultúra mellett a lelki fejlődés egyik alap pillérének tartott.

Prabhupāda ugyanakkor elmagyarázta a városi templomok szerepét is a *varṇāśrama* közösségek szervezésének első állomásaként. Eszerint az első fázisban a hívők elmennek a városokba, hogy embereket toborozzanak templomok alapításához és a védikus irodalom népszerűsítéséhez. A második fázisban ezekből az emberekből hívők válnak, akik farmközösségekbe szervezhetők, amelyekben gyakorolhatják a szentírások által előírt Kṛṣṇa-tudatos életformát, és a városok érzéki csábításaitól távol szilárdak maradhatnak az odaadó szolgálat gyakorlatában. Prabhupāda azonban azt is látta, hogy a modern világban élő emberek a természetközeli életmódtól olyannyira messzire kerültek, hogy félnek elindulni egy egyszerűbb életvitel felé, ezért egy *varṇāśrama* iskola (college) létrehozását javasolta, ami nemcsak lelki, hanem gyakorlati képzést is biztosítana ehhez.

A beszélgetések és leckék kronológiai sorrendben történő nyomon követése megmutatja Prabhupāda *varṇāśrama*-konceptiójának fejlődését, amely az idő előrehaladtával három fázison ment át. A (1) legkorábbi időkből a *varṇāśramát* ideális társadalmi struktúráként mutatta be, de határozottan úgy látta, hogy az emberiség jelen korszakában nagy valószínűséggel nem lehetséges a megvalósítása. Mindemellett már ebben a korai időszakban is az volt a szándéka, hogy *brāhmaṇákat* képezzen, akik lelki iránymutatókként, a társadalom „fejeként” működnének. A (2) középső szakaszban már az volt a javaslata, hogy az ISKCON *brāhmaṇái* vállaljanak vezető szerepet az egész világot magába foglaló

¹³ A Governing Body Commission az ISKCON legfelső autoritása, amelyet Prabhupāda már 1970-ben megalapított, és amely a mai napig vezeti az ISKCON-t.

¹⁴ E munka gyümölcse Hare Kṛṣṇa devī dāsī: *Speaking About Varṇāśrama. Śrīla Prabhupāda on Varṇāśrama and Farm Community Development* (1999) c. könyve, ami ezen alfejezet forrása.

varṇāśrama megalkotásában. Majd végül (3) a *varṇāśramát* fontos prédikáló eszközként értékeli, valamint az ISKCON társadalmán belül, a Kṛṣṇa-tudatos mozgalom hívei körében megvalósítandó rendszerként, akik között foglalkozásokat tekintve nemcsak *brāhmaṇák*, hanem minden *varṇa* tagjai megtalálhatók.

Mozgalma kezdetén Prabhupāda törekvése az volt, hogy *brāhmaṇákat* képezzen, ezért azokból a követőiből, akik képesek voltak a szigorú szerzetesi életmódra, és alkalmasak voltak a Kṛṣṇa-tudatos filozófia nagy tudású prédikátoraiként való fellépésre, városi templomközösségeket hozott létre. Az avatott tanítványok nagy százaléka azonban fokozatosan eltávolodott a Kṛṣṇa-tudat aktív gyakorlásától, mert nem voltak képesek a templomi élet által megkövetelt brāhmaṇikus szabályok betartására.¹⁵ Prabhupāda szembesült ezzel is, hogy ezek a szigorú szabályok a legtöbb embert meggátolják abban, hogy elfogadják a Kṛṣṇa-tudatot. Ezért 1974 márciusában a vṛndāvanai „*varṇāśrama* séták” alkalmával elhangzott beszélgetéseken felvázolta terveit egy olyan Kṛṣṇa-tudatos mozgalomra, amely az emberek minden rétegének helyet biztosítana, nemcsak azoknak, akik képesek megelégedni egy lemondott *brāhmaṇa* élettel. Ez egy újfajta megközelítés volt a tanítványai számára, akik csodálkoztak azon, hogy a Kṛṣṇa-tudat nemcsak a *brāhmaṇák* számára van.

¹⁵ Néhányan a templomi életet az USA tengerészgyalogos képzéséhez hasonlították. A tengerészgyalogoság szlogenje az volt: „Elég jó vagy, hogy bekerülj?”, az ISKCON szlogenje ehhez képest az lehetett volna: „Elég jó vagy ahhoz, hogy bennmaradj?” (Hare Kṛṣṇa 1999: 15.)

Három évvel később Māyāpurában a *varṇāśrama* témában tartott híres öszszegző leckéjén ismét hangsúlyozta azt a meggyőződését, hogy a *varṇāśrama* a Kṛṣṇa-tudat terjesztésének egyik kulcsa.¹⁶ Elmondta, hogy a *varṇāśrama* követése nélkül nem lehet felemelkedni a jóság minőségébe, azaz *brāhmaṇává*, majd *vaiṣṇavává* válni. Ugyanakkor a *brāhmaṇának* kettős jelentése van – melynek szem előtt tartása nélkül nem lehet megérteni Prabhupāda szavait –: egyrészt arra a személyre utal mint *brāhmaṇára*, aki felemelkedve a jóság minőségébe követi a brāhmaṇikus életformát, másrészt arra, aki *brāhmaṇa* foglalkozást űz. A brāhmaṇikus életmód kötelező minden *vaiṣṇavának*, és ebben az értelemben mindannyian *brāhmaṇák*, de nem minden *vaiṣṇava* képes és tud *brāhmaṇa* foglalkozást űzni. Így *varṇāja*, vagyis foglalkozása szerint egy *vaiṣṇava* lehet akár *śūdra* is, azonban az életmódja és tudatának szintje szerint mégis a legkiemelkedőbb *brāhmaṇa*, azaz *vaiṣṇava*.

2. Śivarāma Swami

Śivarāma Swami¹⁷ a magyar közösség vezetőjeként a *varṇāśrama* felépítéséről

¹⁶ Māyāpura, India, 1977. február 14. Lásd: *The Bhaktivedanta VedaBase* 2011.

¹⁷ Śivarāma Swami 1949-ben született Létai Péter néven Budapesten. Szüleivel 1956-ban Kanadába emigrált, ahol végzős bányamérnök hallgatóként 1973-ban megszakította tanulmányait és szerzetesként csatlakozott az ISKCON-hoz, majd avatást kapott Prabhupādától. Különbféle vezető pozíciókat töltött be, majd 1980-ban Angliába költözött, ahol átvette az angol, ír és skót ISKCON-közösség vezetését. 1987-ben Harikeśa Swami kérésére Magyarországra jött – mint az egyetlen magyarul értő ISKCON-vezető

szóló 1995-ben adott előadássorozatóban¹⁸ egyértelművé tette, hogy az egyik legfőbb missziójának Magyarországon a *daiva-varṇāśrama* felépítését tekinti, és programot adott ennek gyakorlati végrehajtására a somogyvámosi Krisna-völgy lakói számára – bár egyetlen egyszer sem használta a *daiva-varṇāśrama* kifejezést, csak a jelző nélküli *varṇāśramát*.

2.1. A varṇāśrama szükségessége

Śivarāma Swami 1995-ös programja megfogalmazásakor kizárólag Prabhupāda munkáit használta forrásként. A *vaiṣṇavák varṇāśramában* való részvételének szükségességét ő is azzal magyarázta, hogy nem mindegyikük transzcendentális, és a lelki szintre való felemelkedéshez követniük kell a *varṇāśrama* szabályrendszerét. És bár lehet, hogy *vaiṣṇavának* nevezik őket is, de ez csak egy megszólitás az esetükben, mint például az újoncnál, aki még azt sem tudja, hogyan kell fogni a puskát, de már katonának hívják. Hamis, és a kommunista időköt idéző az az állítás, miszerint minden *vaiṣṇava* egyenlő; az a közös bennük, hogy rendkívül egyszerű módon élnek. Azonban még a gyakorló, nem transzcendentális *vaiṣṇavákat* sem helyes a *varṇájuk* szerint azonosítani, mint a közönséges embereket. Ugyanakkor a *vaiṣṇaváknak* tudniuk kell, hogy ők is a társadalom részei, és olyan szerepeket fogadnak el, mintha maguk is feltételekhez kötöttek lennének. Egyrészt

–, újrászervezte a magyar ISKCON-közösséget, majd annak hivatalos vezetőjévé és GBC-titkárává nevezték ki. Ez utóbbi pozíciót 2018-ig töltötte be.

¹⁸ Lásd: Śivarāma Swami 1996.

azért, mert nekik is dolgozniuk kell a létfenntartásukért, másrészt pedig példát kell mutatniuk a többi embernek, akik számára egy transzcendentális *vaiṣṇava* túl magas, így követhetetlen szintet jelentene. A *varṇāśramát* Śivarāma Swami oktatási intézményként is jellemezte, amelyben az emberek életük minden lépéséhez iránymutatást és képzést kapnak.

2.2. A varṇāśrama felépítésének programja

Śivarāma Swami a *varṇāśramát* Krisna-völgy önfenntartásra és egyszerű életmódra törekvő *vaiṣṇava* közösségében gondolta megvalósíthatónak, ahol a hívők minden tevékenysége a templom és a *mūrti*-imádat köré szerveződik, ily módon mindenki életének középpontjában automatikusan Kṛṣṇa áll – hiszen a *mūrti* Kṛṣṇa szobor-formája, amelyben a *vaiṣṇava* filozófia szerint személyesen jelen van Kṛṣṇa.¹⁹ A *varṇāśrama* felépítését az olyan *gr̥hasthák* feladataként értelmezte, akik hajlandók lemondani a független, saját maguk által irányított életstílusról, és komoly áldozatokat vállalni azért, hogy Prabhupādának a *varṇāśrama* megvalósítására vonatkozó kérését beteljesítve egy felülről irányított közösségben éljenek. Śivarāma Swami elképzelése szerint először egy olyan „alap” *varṇāśramát* kell létrehozni fejlett és a szabályokat szigorúan betartó hívőkből, amely körül idővel kialakulhatnak azok a közösségrészek is, amelyekbe a lelki fejlettség alacsonyabb szintjeiről is be lehet lépni.

Ahogy Prabhupāda, Śivarāma Swami is az *āśramákra* helyezi a hangsúlyt, mi-

¹⁹ Lásd: Banyár 2007.

közben a *varṇák* meghatározását és szerepét némileg ellentmondásosan vezeti elő. Az alap *varṇāśramát* úttörőként létrehozó hívők *varṇáját* a szolgálatukkal azonosítják, amelyet a feletteseik adnak nekik, és amelyet kezdetben mindenképp a szükséghelyzet határoz meg, nem pedig a természetes képességeik egy bizonyos munka végzésére. Tőlük messzemenően el is várja, hogy alázatosan elfogadják e szolgálatot a saját *varṇájukként*, még akkor is, ha az nem felel meg a természetes *varṇa*-helyzetüknek. Azt azonban létkérdésnek tartja, hogy az ő gyerekeik már a tényleges *varṇájuknak* megfelelő megélhetést találjanak Krisna-völgyben, mert egyébként el fogják hagyni a közösséget, ami így nem tud majd fennmaradni. Ez azt jelenti, hogy fel kell építeni egy elég nagy faluközösséget ahhoz, hogy sokféle tevékenység/foglalkozás létezhesen benne, így önfenntartóvá válhasson az alapvető emberi szükségletek biztosítása tekintetében. Vagyis a *varṇa* az első generáció esetében még általában kötelező szolgálat, de az ő áldozatvállalásuk nyomán a másodiknál már lehetővé válhat, hogy eredeti értelmében működjön: az a munka, amelyet valakinek a képességei határoznak meg.

Śivarāma Swami 15 évvel később, 2011-ben²⁰ is úgy vélte, hogy a *varṇāśrama* legfőbb elve a fenntarthatóság:²¹ minél

kevésbé függ a *varṇāśrama* közösség a külvilágtól, annál jobban képes megvédeni a saját értékeit, mert nem kényszerül kompromisszumot kötni azok érvényesítésekor. Ezt pedig leginkább farmközösségekben élve lehet megvalósítani, ahol a hívők maguk termelik meg az élelmiszerüket, van saját vizük és fenntartható energiaforrásaik, a városi hívők pedig a saját farmról és közösségből származó termékeket fogyasztanak.

Śivarāma Swami szerint a Kṛṣṇa-tudatban nem lehet fejlődni, ha valaki nem a *varṇāśrama* elvei szerint él. E „sarkosnak” tűnő kijelentés értelmezéséhez szükséges leszögezni, hogy Śivarāma Swami számára a közösség és a *varṇāśrama* szinonim kifejezések, és a *varṇāśrama* nem csupán a négy *varṇából* és négy *āśramából* álló társadalmi felosztást jelenti, hanem a teljes *vaiṣṇava* vallásgyakorlatot és életmódot. Hiszen ahhoz, hogy valaki Kṛṣṇa-tudatos legyen és elérje a transzcendentalista szintjét, a jóság minőségében kell élnie, ami társadalmi szinten a *varṇāśrama* szabályainak követését jelenti. A teljes *varṇāśrama* felépítése azonban többgenerációs, és a *kali-yuga* hatása miatt rendkívül nehéz feladat. A mai Kṛṣṇa-hívőknek már alig vannak olyan öröklött erkölcsi értékeik, amelyekre alapozhatnának, ráadásul nekik kell megalakotniuk a közösségük törvényeit is, valamint mindezt továbbadni az oktatás útján. A *varṇāśrama* fejlődésében pedig ez utóbbi a döntő tényező, hogy a mostani generáció mit ad át a gyermekeinek.

²⁰ A Śivarāma Swamival 2011. július 11-én és 17-én Budapesten, a szerző által készített interjú alapján.

²¹ Az önfenntartásról a fenntarthatóságra való terminológiai váltás különösen jelentőségteljes, speciálisan magyar „találmány”, ami megadhatja a Krisna-völgyi farmprojekt sikerének a kulcsát

is. Ez a téma egy következő tanulmány tárgya lesz.

2.3. A munka és az odaadó szolgálat kapcsolata

Śivarāma Swami egy fontos filozófiai problémát: a munka és az odaadó szolgálat kapcsolatát is segítette tisztázni.²² Az *ācāryák*²³ határozottan kijelentik, hogy csak azok a tevékenységek számítanak odaadó szolgálatnak, amelyeket közvetlenül Kṛṣṇa elégedettsége és öröme érdekében végeznek a szentírásokban meghatározott módon, így a *varṇāśrama* keretében végzett munka bár elégedetté teszi Istent, de mivel nem közvetlenül ezért végzik, hanem a család és saját maguk fenntartása érdekében, ezért nem számít odaadó szolgálatnak – ahogy korábban a *sanātana*- és *upadharma* kapcsán egy másik aspektusból mindez már bemutatásra került.²⁴ Prabhupāda már megengedőbb, amikor azt mondja, ha egy hívő azzal a motivációval végzi a *varṇāśrama* tetteit, hogy megtisztuljon Kṛṣṇa odaadó szolgálatához, akkor azokat is alacsonyabb szintű odaadó szolgálatnak lehet tekinteni.²⁵ Ezzel nem mond ellent az előző *ācāryáknak*, hiszen ők az odaadó szolgálat közvetlen és tisztá szintjéről beszélnek.

Śivarāma Swami szerint a munka attól lesz odaadó szolgálat, ha valaki nagyon jól végzi a lelki gyakorlatait – a közvetlen odaadó szolgálatot –, így Isten-tudatossá válik, és ezzel a jó tudattal végzi a munkáját is. Vagyis a munka csak akkor vá-

lik odaadó szolgálattá, ha végzése közben Isten-tudatos valaki, ezzel közvetve összekapcsolja azt Istennel. Tehát míg a *mūrti* közvetlen szolgálata köré szervezett *daiva-varṇāśrama* közösségben végezhető tettek nagy része közvetlen odaadó szolgálat, addig a közösségen kívül élő és nem hívők között dolgozó gyakorlóknak külön erőfeszítést kell tenniük, hogy az azt nem támogató körülmények között is fenntartsák Isten-tudatosságukat. Ezért a hívőknek saját közösségeikben dolgozva sokkal nagyobb esélyük van a lelki előmenetelre, mint azokon kívül. Ez a döntő ok, ami miatt Prabhupāda és követői favorizálják a templomi- és farmközösségekben zajló életet, és a „leesés” nagyobb kockázatával járónak tartják a kinti társadalomban való életet.

2.4. Varṇāśrama a városokban

Śivarāma Swami már 2004-ben feltette azt az alapvető kérdést, hogy miként élhetnek a nagyvárosi Kṛṣṇa-hívők a *varṇāśrama* elvei szerint?²⁶ Akkori véleménye szerint a modern társadalom – főleg a fogyasztási cikkek végtelen sorának termelését támogató – ideológiai komoly akadályt jelentenek abban, hogy a városokban is meg lehessen alapozni a *varṇāśramát*. Az ügy iránt elkötelezett hívők azonban sikerrel járhatnak, ha kivonják magukat a modern életmód csábításainak hatása alól, a fogyasztási cikkek pedig a *yukta-vairāgya* elvének megfelelően²⁷ kizárólag Kṛṣṇa szolgálata-

²² Szintén a 2011-es interjúban.

²³ Például Rūpa Gosvāmī a *Bhakti-rasāmṛta-sindhu* 1.2.183–203. verseiben, amelyekre a legtöbb későbbi *ācārya* támaszkodik.

²⁴ Mahārāṇī 2016.

²⁵ Lásd: Bhaktivedanta Swami Prabhupāda 1997: 97–98.

²⁶ Śivarāma Swami 2005: 76–77.

²⁷ Lásd: *Bhakti-rasāmṛta-sindhu* 1.2.255–256. A helyes lemondás azt jelenti, hogy egy gyakorló Kṛṣṇa-hívő minden olyan dolgról lemond,

tában használják. Bár ez némiképp olyan, mintha az ember az oroszlán barlangjában élne, kellő lelki erővel mégis megvalósítható. Mert ha a hívők szilárdan végzik lelki gyakorlataikat, valamint prédikálnak, vagy más módon támogatják Caitanya Mahāprabhunak a Hare Kṛṣṇa *mahā mantara* terjesztésére irányuló misszióját, akkor az Ő különleges oltalmában részesülve védelmet nyernek a fogyasztásközpontú materialista életmóddal szemben.

Śivarāma Swami a vele készült 2011-es interjúban azonban már határozottan azt állította, hogy a városokban is meg lehet valósítani a *varṇāśramát*, de ott mindig nehezebb. A hívőknek meg kell érteniük, hogy mi a *varṇāśrama* közös értékrendszere – a tiszta odaadó szolgálat gyakorlása, amely csak a jóság minőségében lévő életmód mellett lehetséges – és alapelvei. A *varṇāśrama* sikere a városokban pedig azon múlik, hogy amennyire csak lehet, a hívők egymáshoz közel, a saját templomuk mellett éljenek, ahogyan például Nyugaton a nagyvárosokban a kínaiak, az indiaiak, vagy régebben a zsidók.

2.5. A *varṇāśrama* aktualizálása

A *varṇāśrama* modern formája felépítésének az az alapja, hogy a hívők becsülik és gyakorolják a *vaiṣṇava* kultúrát és életmódot, és ne próbálják meg azt a magyar társadaloméhoz igazítani. Ugyanis a hívő-léttel járó közös elvek és értékek elfogadásának a mértéke határozza meg, hogy milyen lehet az aktuális *varṇāśrama*. Különbösen csak egy rég megszűnt társadal-

amelyet csak a saját érzéseinek öröme miatt használna, viszont semmi olyasmiről nem mond le, amivel Istent szolgálhatja.

mi rendszerről lenne szó, amit ugyan érdemes kutatni, de már nincs semmi kapcsolata a jelennel. Azonban még sokszor a Kṛṣṇa-hívőket is nehéz meggyőzni arról, hogy kövessék a *varṇāśramát*, és ha túlságosan erőltetik számukra a hagyományos védikus *varṇāśrama* szabályait, az akadályozni fogja a *varṇāśrama* aktuális formájának felépítését. Ezért hosszabb időre kell tervezni, a fokozatosság elvét betartva, mert jelenleg még alapvető erkölcsi értékek is hiányoznak hozzá, és a Kṛṣṇa-hívők személyiségét szintén fejleszteni kell, mert sokan nem tudják elfogadni, hogy kik valójában és mi a reális helyük a társadalomban, azaz mi a természetes *varṇájuk*. Ezért kezdetben nem a *varṇa* „megtalálása” a legfontosabb, hanem például olyan elemi dolgok megtanulása, hogy mindenkivel tisztelettudóan, udvariasnak és kedvesnek kell lenni.

Śivarāma Swami nézetei a *kali-yuga varṇāśramájáról* – annak felépítési kísérlete közben szerzett tapasztalatai fényében – folyamatosan „érelődnek”, és továbbra is aktívan alakítják az MKTHK közösségépítését.²⁸

3. Bhaktividya Pūrṇa Swami

A magyar *varṇāśrama*-kísérlet másik jelentős mentora Śivarāma Swami mellett Bhaktividya Pūrṇa Swami, akinek nézetei jelentős hatást gyakoroltak a magyar Kṛṣṇa-hívőkre.²⁹ Bhaktividya Pūrṇa

²⁸ Śivarāma Swami *varṇāśrama*-koncepciójának további alakulását, valamint az MKTHK-nak a *varṇāśrama* felépítésére 2012-től napjainkig tett lépéseit e cikksorozat 4. része fogja bemutatni.

²⁹ Bhaktividya Pūrṇa Swami a *daiva-varṇāśrama* egyik szaktekintélye az ISKCON-ban, aki a

Swami varṇāśramával kapcsolatos álláspontja négy tételben ismertethető: (1) az *asura*- és a *daiva-varṇāśrama* azonosságai és különbségei; (2) a *daiva-varṇāśrama* szintjei; (3) a *daiva-varṇāśrama* létrehozásának szükségessége; (4) a *varṇāśrama* aktualizálásnak szempontjai.

3.1. Asura- és daiva-varṇāśrama: azonosságok és különbségek

Bhaktividya Pūrṇa Swami szerint a *varṇāśramának* két formája van:³⁰ az *asura*- és a *daiva-varṇāśrama*. Az *asura-varṇāśramában* az emberek követik a *varṇāśrama* szabályozó elveit, de nem Kṛṣṇa van az életük központjában, ezért azt az érzékkielégítés útjának is nevezik, a *daiva-varṇāśramában* élők számára viszont Kṛṣṇa a középpont. A két rendszerben ugyanazokat a szabályokat követik, és a külső szemlélő nem is tudja megkülönböztetni őket, azonban egészen más a bennük résztvevők tudatállapota és hangulata.

A két *varṇāśrama* közti azonosságot és különbséget filozófiailag tökéletesen érthetővé teszi az, hogy míg az *asura-varṇāśrama* Kṛṣṇa univerzális formá-

kilencvenes évek közepétől rendszeresen tart előadássorozatokat a témáról Magyarországon. Az indiai Māyāpurában, az ISKCON nemzetközi központjában a védikus rendszerű *gurukula* megalapítója és jelenleg is szellemi vezetője. *Daiva-varṇāśrama* témájú előadássorozatai közül kettőt tartalmaz az 1998-as *Daiva-varṇāśrama* c. könyve, melynek fő állításait, számos másik, Magyarországon adott e tárgyú előadásának kijelentéseit, valamint egy vele 2011. július 15-én, Budapesten, a szerző által készített interjú megállapításait összegzi ez a fejezet.

³⁰ Bhaktividya Pūrṇa Swami *varṇāśrama*-felfogása nyilvánvalóan Bhaktisiddhānta Sarasvatī Thākuraében gyökerezik.

jából³¹ eredő megnyilvánulás, addig a *daiva-varṇāśrama* Kṛṣṇa transzcendentális testéből származik. Bár mindkét *varṇāśrama* *varṇái* és *āśramái* Kṛṣṇa különféle testrészeiből jöttek létre, de ahogy az anyagi testrészek között funkcionálisan lényeges a különbség, úgy az *asura-varṇāśramában* a *varṇák* között jelentős eltérés van a tudatosságuk szintje és a kultúrájuk szerint, így nagyon kicsi közöttük az átjárás lehetősége. Azonban ahogy Kṛṣṇa transzcendentális testrészei között nincs funkcionális különbség,³² a *daiva-varṇāśramában* sincs a *varṇák* tudatossága és kultúrája között lényeges eltérés, hiszen mindenki a bráhmanikus kultúrát és életmódot követi, valamint az odaadó szolgálatban való fejlődést tartja szem előtt, nem pedig azt, hogy kinek mi a tevékenysége konkrétan.

3.2. A daiva-varṇāśrama szintjei

Bhaktividya Pūrṇa Swami különbséget tesz a *daiva-varṇāśrama* alacsonyabb és magasabb szintje között is, a mentalitásuk alapján. Amikor valaki bár megérti, hogy Kṛṣṇa szolgája, de az anyagi feltételekhez kötött lényét állítja az első helyre, mint a félistenek, így gondolkodva: „Ez az én házam, az én pénzem, az én családom, de a Kṛṣṇa-tudatban használok őket”. A magasabb bolygórendszerek bölcsei ezzel szemben nagyon egyszer-

³¹ Az univerzális formáról részletes leírás található a *Bhagavad-gītā* 11. fejezetében.

³² A *Brahma-samhitā* 5.32 elmondja, hogy az Úr testének minden része el tudja látni bármelyik másik szerv feladatát. Ez annyit jelent, hogy járni tud a kezén, fogni tud a lábával, látni képes a kezével és a lábával, enni a szemével stb.

rűen, *brāhmaṇaként* élnek, kizárólag az Isten-tudat érdekli őket azzal a mentálitással, hogy: „Minden, amim van, Kṛṣṇaé. Már eleve Kṛṣṇaé vagyok én is; a feleségem, a családom, a pénzem, az otthonom is mind az Övé.” Bhaktividya Pūrṇa Swami szerint különösen fontos, hogy a Kṛṣṇa-tudatos közösségek vezetői ez utóbbi, magasabb *daiva-varṇāśrama* hanglejtásban legyenek.

3.3. A daiva-varṇāśrama létrehozásának szükségessége

Bhaktividya Pūrṇa Swami is cáfolja, hogy minden *vaiṣṇava* azonnal transzcendentálissá válik. Addig, amíg egy *vaiṣṇava* bármilyen kis mértékben is, de az anyagi testével és annak valamely tulajdonságával azonosítja magát, és nem százszázalékosan Kṛṣṇa szolgájaként, addig nem transzcendentális. A *daiva-varṇāśrama* pedig éppen azért jött létre, hogy a *vaiṣṇavák* megszabaduljanak a testi azonosítástól.

A Kṛṣṇa-hívók a legmagasabb – *ānanda-maya* – tudatszintre igyekeznek felkerülni, de még a többi négy, alacsonyabb tudatszint³³ is befolyásolja őket. Ha ez nem így volna, akkor a *gurunak* a Hare Kṛṣṇa *mahā-mantra* éneklésére vonatkozó útmutatása is elég lenne számukra, hogy viszszafeleljenek Istenhez. De mivel a másik

³³ A *vedānta* szerint az emberi tudatszintek fejlődési sorrendben: *anna-maya* (táplálékról való tudatosság, a durva fizikai érzékek és a *śūdrák* szintje), *prāṇa-maya* (az együttműködés és a *vaiśyák* szintje), *jñāna-* vagy *mano-maya* (a vallásos elvek és a *kṣatriyák* szintje), *vijñāna-maya* (a személytelen Brahman és a *brāhmaṇák* szintje) és az *ānanda-maya* (Bhagavān, az Istenség Legfelsőbb Személyisége és a *vaiṣṇavák* tudatszintje).

négy tudatszint is hat rájuk, az *ācāryák* kitalálták a *pāñcarātrikī-*,³⁴ valamint a *daiva-varṇāśrama* rendszert, hogy megtisztítsák őket ezektől.

A *daiva-varṇāśrama* tehát azon az elven alapul, hogy a benne résztvevők mind Kṛṣṇa szolgálói, akik lényegében az *ānanda-maya* tudatszinten vannak, de még nem valósították azt meg teljes mértékben, ezért munkálkodniuk kell az anyagi kötöttségeiktől való megtisztuláson. Minden *vaiṣṇava* a brāhmaṇikus életstílust követi, és ebben az értelemben *brāhmaṇa*. A brāhmaṇikus életmód kötelező egy *vaiṣṇava* számára, amelyet olyan szinten követ, amilyenre az adott pillanatban képes. Noha lehet, hogy foglalkozása szerint *śūdra*, *kṣatriya*, *vaiśya* vagy *brāhmaṇa* munkát lát el, ha azt közvetlenül Kṛṣṇa elégedettségéért végzi, akkor tette, annak konkrét formájától függetlenül odaadó szolgálat, vagyis transzcendentális.

3.4. A varṇāśrama aktualizálása

Arra a kérdésre, hogy a modern *daiva-varṇāśramában* a védikus *varṇāśrama* mely szabályait kellene alkalmazni, és melyeket nem, Bhaktividya Pūrṇa Swami első válasza az, hogy azokat, amelyek az elveket testesítik meg, be kell tartani, amelyek pedig a részleteket, azokat el lehet hagyni. Azt pedig, hogy mi szá-

³⁴ A *pāñcarātra* szentírásokon alapuló imádati módszer, amely az Istenszobrok (*mūrti*) tempolmi imádatában az Isten iránti odaadás, azaz a *bhakti* motivációját helyezi előtérbe. A *gauḍīya-vaiṣṇavák* számára a *Nārada-pañcarātra* a mérvadó, amely Rādhā (Kṛṣṇa női társa) és Kṛṣṇa imádatát írja le.

mít elvnek, elsősorban az dönti el, hogy Prabhupāda akként nevezte-e meg a könyveiben vagy sem.

Bhaktividya Pūrṇa Swami határozott véleménnyel rendelkezik a *varṇāśrama* mai korban való megvalósításának lehetőségeiről is, ami különbözik Śivarāma Swamietől, s ez tükrözi a téma ISKCON-beli megközelítésének sokszínűségét. Míg Śivarāma Swami a közösségépítés és a Kṛṣṇa-hívők jószág minőségét biztosító életmódjának praktikus szempontjából közelíti meg a *varṇāśramát*, addig Bhaktividya Pūrṇa Swami elméleti oldalról: annak legátfogóbb szociológiai elvei felől. Szerinte valójában a modern nyugati társadalmak is a *varṇāśrama* elvei szerint szerveződnek, hiszen a legfőbb foglalkozási csoportjaik megfeleltethetők a *varṇák*nak, és az életkor szerinti kötelességek is hasonlóan változnak bennük. Azonban nem „tudományosan” alkalmazzák a *varṇāśrama* elveit, azaz a különböző *varṇák*, foglalkozási csoportok eltérő társadalmi funkcióját nem veszik kellőképpen figyelembe, pedig egy társadalom – a testhez hasonlóan – csak akkor tud megfelelően működni, ha minden része a saját feladatát végzi benne, azt, amire a leginkább alkalmas, miközben szorosan együttműködik a többivel. Ha a modern társadalmakat a *varṇāśrama* elvei szerint szerveznék meg, akkor mindazok a nehézségek, amelyekkel a kortárs nyugati országok küzdenek, megoldódnának. A legnagyobb problémájuk, hogy a *brāhmaṇák* és a *kṣatriyák* helyett a *vaiśyák* irányítják őket, akik minden szempontot alárendelnek a gazdaságnak és a profitnak. A Kṛṣṇa-hívőknek valójában „csak” any-

nyit kellene tenniük, hogy Kṛṣṇa-tudatos, brāhmaṇikus megértést biztosítanak az üzletembereknek és az állami vezetőknek, akik ha elfogadják a *varṇāśrama* elveit, alkalmazni tudják azokat a társadalmukban.

Az ISKCON közösségeiben is csak annyit lehet a *varṇāśrama* szabályrendszeréből megvalósítani, amennyit a Kṛṣṇa-hívők még képesek befogadni és alkalmazni, ami Śivarāma Swami szerint is így van. A lényeg azonban mindig az odaadó szolgálat gyakorlása marad. A Kṛṣṇa-hívőknek tisztában kell lenniük a *varṇák* és az *āśramák* fő elveivel. Vagyis a *brāhmaṇák* tanulnak és tanítanak; a *kṣatriyák* területe az irányítás és a védelem, a *vaiśyáké* a gazdaság: pénzt termelni és adományozni, a *sūdrák* pedig segítik a másik három osztályt, zokszó nélkül. Az *āśramákban* a tisztaság, a tisztelet, az egyéni kötelességek betartása, az érzelmei szabályozása, a megfelelő munkamorál fenntartása a legfőbb elvek. Ezeket kell megalapozni, annyi részlettel, amennyit a hívők még alkalmazni tudnak.

Bhaktividya Pūrṇa Swami szerint a fő nehézséget az jelenti, hogy a Kṛṣṇa-hívők többsége úgy véli, a *varṇāśramát* az extrém, teljesen védikus forma mintájára kell felépíteni. Azonban ha megértik annak elveit, akkor csak annyi részletet vesznek bele, amennyit még kapcsolni tudnak az életükhöz.

Azzal az ISKCON-ban ma is élő elképzeléssel, hogy csak egy önellátó, mezőgazdaságon, tehénvédelmen és kézműiparon alapuló falusi közösségben lehet megvalósítani a *varṇāśramát*, alapvetően nem ért egyet Bhaktividya Pūrṇa Swami sem. Hiszen ez azt jelenti, hogy a mo-

dern társadalmakhoz hasonlóan mi is a gazdaság szempontjait emelnénk mindennek fölé, és ugyanúgy a *vaiśyák* lennének a vezetők. Azonban ha nincsenek oktatást adó *brāhmaṇák*, akkor nem lehet szó *varṇāśramáról* sem. Ugyanis *brāhmaṇák* tudnak *kṣatriyákat* képezni, akik megte-remtik a szükséges környezetet a *vaiśyák* és a *śūdrák* számára. Ha a környezet védelmező, ahol a *vaiśyák* úgy érzik, hogy gazdaságilag virágozni tudnak, akkor automatikusan vállalkozni kezdenek. De mindennek az alapja a *brāhmaṇák* megléte. Ezért hangsúlyozza Prabhupāda is a *brāhmaṇák* kinevelésének elsődleges fontosságát.

Śivarāma Swamival ellentétben Bhaktividyā Pūrṇa Swami úgy véli, hogy a városokban sokkal könnyebb lenne bevezetni a *daiva-varṇāśramát*, mint bárhol máshol, mert a modern nyugati társadalmakban az emberek túlnyomó többsége városi, és fogalma sincs, hogy mit kezdjen a termőfölddel. A legtöbb Kṛṣṇa-hívó, aki *varṇāśramát* szeretne létrehozni, éppen ezt nem érti meg: azt hiszi, amíg nem vidéken él a földeken és a tehennel, addig nem is építhet *varṇāśramát*. Bár a falusi életmód a legajánlottabb, a legjobb és legtermészetesebb formája a *varṇāśramának*, de a városok is működnek a kereskedelem miatt. Az sokkal nagyobb probléma, hogy amikor a Kṛṣṇa-hívók elmennek vidékre, elviszik magukkal a várost mind mentalitásukban, mind az ahhoz tartozó modern használati tárgyak formájában. Ezért egyszerűbb a városokban megalapozni a *varṇāśramát*, és amikor azokban már megvan, akkor az természetes módon vissza fog hatni a vidékre is.

4. A varṇāśrama nyitott kérdései

Bhaktivédanta Swami Prabhupāda, Śivarāma Swami és Bhaktividyā Pūrṇa Swami útmutatásai egy olyan, ún. teljesidős szolgálatot végző³⁵ Kṛṣṇa-hívőkből álló *daiva-varṇāśrama* közösség esetében segítenek megoldani a felmerülő problémákat, amelyben a templomi *mūrti* imádata köré szerveződik a hívők minden tevékenysége – mint például Krisna-völgyben. A *varṇa*-helyzetnek ugyanis – ami a legtöbb nehézséget okozza – ez esetben lényegében csak annyiban van jelentősége, hogy egy hívőt célszerű olyan jellegű tevékenységben lekötni, amely leginkább megfelel a képességeinek, mert azt fogja a legnagyobb odaadással és a közösség számára is a leghasznosabb módon végezni. Amint azonban megnő a közösség, és már sokan nem teljesidős szolgálatot végeznek, hanem a közösségnek dolgozó alkalmazottak,³⁶ vagy magából a közösségből is kilépve a mai modern társadalom által kínált munkák közül választva tartják fenn magukat, *varṇa*-jellegű kérdések sokaságával szembesülnek. Például hogy a *daiva-varṇāśrama* közösségben elért *varṇa*-helyzetüket képesek-e hitelesíteni alkalmazottként vagy átváltani a külső társadalomban végzett önfenntartó munkára? Hogyan lehet egyáltalán meghatározni a mai modern foglalkozások/munkák *varṇa*-kategóriáját? A brāhmanikus életstílus fenntartásához mely szabályok betartása szükséges feltétlenül, hogy to-

³⁵ Ez magyar viszonyok között az önkéntes és misszionárius közösségi szerepnek felel meg. Lásd: MKTHK Közösségi szerepek törvény.

³⁶ Az ún. támogató közösségi szerepben.

vábbra is részt vehessenek a templomi *mūrti* imádatában?

Ezek a kérdések nem vetődnek fel annyira élesen, ha a *daiva-varṇāśramából* kilépők, vagy oda soha nem tartozó hívők olyan vállalkozást alapítanak, amely szoros kapcsolatban áll az egyház/közösség vallási tevékenységeivel, vagy ilyen vállalkozás alkalmazottjává válnak, mert az egyházzal/közösséggel való viszonyuk továbbra is közvetlen vagy legalábbis annak tekinthető marad, így könnyebben összekapcsolható Istennel. Ezért a Kṛṣṇa-hívő közösségek vezetői mindig is szorgalmazták és támogatták az ilyen vállalkozások létrehozását és működését. Kérdés azonban, hogy egy Kṛṣṇa-hívő vállalkozó a *vaiśya* szerepében meddig mehet el? Mi az, amit megtehet a nyereségért, és mi az, amit már nem? Hogyan kell viszonyulnia a nála esetleg magasabb lelki helyzetű alkalmazottaihoz és fordítva? Mi az, amit elvárhat az alkalmazottaitól és fordítva? Hogyan tudja meghatározni a munka és az odaadó szolgálat prioritási sorrendjét a mindennapok gyakorlatában saját maga és alkalmazottai számára? Ezek a *varṇa*-kérdések sincsenek még végiggondolva, bár a magyar Kṛṣṇa-hívők részéről az első jelentős és ISKCON-szerte egyedülálló kísérletek megtörténtek már erre.³⁷

Bár a magyar ISKCON közösség mintegy 20 évnyi késésben van a nyugati országokban élő gyülekezetekhez képest,

és az utóbbi 20 évben olyan mértékben és tempóban változott meg a világ, hogy a magyar folyamatok kimenetelét a korábbi tapasztalatok alapján már nem lehet megjósolni, számos tendencia még így is ismétlődik. A magyar fenntartható farmmodell még sikerrel járhat, ugyanakkor egyértelműen szükségessé vált egy városi környezetben élhető gyülekezeti életforma mintájának kidolgozása is. A nagy kérdés azonban továbbra is az, hogy a *varṇāśrama* önfenntartáson alapuló életmódja mennyiben valósítható meg a posztindusztriális gazdasági-társadalmi keretek között? Végsősoron: mi valójában a *kali-yuga varṇāśramája*? A védikus *varṇāśrama* mely elveit kell és részletszabályait lehet alkalmazni benne, és melyeket nem?

Felhasznált irodalom

- Banyár Magdolna:** Istenszobrok a vaisnava liturgiában. *Vallástudományi Szemle*. 2007/2. 2007, 137–156.
- Bhaktisiddhānta Sarasvatī Goswami Ṭhākura, Śrīla:** *Brāhmaṇa and Vaiśnava*. Vrajraj Press, New Delhi, 1999.
- Bhaktisiddhānta Sarasvatī Goswami Ṭhākura:** *Śrī Brahma-saṃhitā*. The Bhaktivedanta Book Trust, Bombay, 1985.
- Bhaktivedanta Swami, A. C.:** *Az odaadás nektárja*. The Bhaktivedanta Book Trust, [s.l.], 1997.
- Bhaktivedanta Swami, A. C.:** *Az önmegvalósítás tudománya*. The Bhaktivedanta Book Trust, [s.l.], 1990.
- Bhaktivedanta Swami, A. C.:** *Caitanya-caritāmṛta*. The Bhaktivedanta Book Trust, [s.l.], 1996.

³⁷ Az MKTHK ún. Dharma-tanácsa Śivarāma Swami és többek között e sorok szerzője részvételével 2007–2009 között aktívan munkálkodott azon, hogy kidolgozza a magyar *daiva-varṇāśrama* közösség elveit, valamint *varṇa*- és *āśrama*-szabályait a gyülekezetre vonatkozóan.

- Bhaktivedanta Swami, A. C.:** *Śrīmad-Bhāgavatam* (Ötödik Ének). The Bhaktivedanta Book Trust, [s.l.], 1994.
- Bhaktividya Pūrṇa Swami:** *Daīva-varṇāśrama: Tanuló és családos élet a védikus társadalomban.* Gouranga Media, Somogyvámos, 1998.
- Das, Rahul Peter:** A „védikus” kifejezés jelentése Prabhupāda és követői számára. *TATTVA.* 10.1. 2007, 25–42.
- Hare Kṛṣṇa devī dāsī:** Speaking About Varṇāśrama. In: *Śrīla Prabhupāda on Varṇāśrama and Farm Community Development.* (Vol. 1.) The Bhaktivedanta Book Trust, Bhaktivedanta Archives, 1999.
- Klostermaier, Klaus K.:** Az árja bevándorlás-elmélet megkérdőjelezése és az óind történelem felülvizsgálata. *TATTVA.* 6.1. 2002, 109–121.
- Mahārāṇī devī dāsī (Banyár Magdolna):** Varṇāśrama-dharma: a védikus társadalom alapelvei és működése. *TATTVA.* 7.1. 2005, 53–62.
- Mahārāṇī Devī Dāsī (Dr. Banyár Magdolna):** Varṇāśrama és kasztrendszer 1. *TATTVA.* 19.1. 2016, 67–88.
- Mahārāṇī Devī Dāsī (Dr. Banyár Magdolna):** Varṇāśrama és kasztrendszer 2. *TATTVA.* 22.1. 2019, 81–100.
- Rūpa Gosvāmī:** *Bhakti-rasāmṛta-sindhu.* Sri Vaikuntha Enterprise, Chennai, 2006.
- Śivarāma Svāmī:** *Lépések a varṇāśrama felé.* Védikus Bölcsellettudományi Egyetem, Budapest, 1996.
- Śivarāma Svāmī:** Varṇāśrama: megoldás korunk társadalmi problémáira. *TATTVA.* 8.1. 2005, 63–77.